

QULIYEVA FİZZƏ ELŞAD QIZI
magistrant, Naxçıvan Dövlət Universiteti
fizzequliyeva06@gmail.com

BEYNƏLXALQ İQTİSADI MÜNASİBƏTLƏRDƏ İQTİSADI İNTEQRASIYA

Xülasə

Bu məqalədə iqtisadi inteqrasiyanın beynəlxalq iqtisadi münasibətlərə təsiri geniş təhlil olunur. Müəllif iqtisadi inteqrasiyanın formalarını, nəzəri əsaslarını və institusional mexanizmlərini araşdıraraq, onun ölkələr üçün yaratdığı imkanlar və qarşılaşdığı çətinlikləri təhlil edir. İnteqrasiyanın ticarət, investisiya, texnologiya mübadiləsi və siyasi təsir baxımından üstünlükləri vurğulanır. Eyni zamanda suverenlik itkiləri, sosial və regional qeyri-bərabərliklər kimi risklər də qeyd olunur. Sonda gələcəkdə rəqəmsal və ekoloji inteqrasiyanın əsas istiqamətlərdən biri olacağı proqnozlaşdırılır.

Beynəlxalq iqtisadi münasibətlərdə iqtisadi inteqrasiya ölkələrin qarşılıqlı əməkdaşlığını dərinləşdirən və iqtisadi fəaliyyətlərini daha səmərəli şəkildə əlaqələndirən mühüm prosesdir. İnteqrasiya, ticarət maneələrinin aradan qaldırılması, gömrük rüsumlarının azaldılması, sərbəst ticarət zonalarının yaradılması, vahid bazarların formalaşması və iqtisadi siyasətlərin uyğunlaşdırılması ilə özünü göstərir. Bu proses ölkələr arasında mal, xidmət, kapital və işçi qüvvəsinin sərbəst hərəkətinə şərait yaradır, iqtisadi artımı stimullaşdırır və rəqabət qabiliyyətini artırır.

Eyni zamanda iqtisadi inteqrasiya regional və qlobal miqyasda baş verir. Avropa İttifaqı, Şimal Amerikasına Sərbəst Ticarət Razılaşması (NAFTA/USMCA), Asiya-Sakit Okean İqtisadi Əməkdaşlığı (APEC) kimi qurumlar inteqrasiyanın uğurlu nümunələridir. İnteqrasiyanın əsas üstünlükləri arasında bazar genişlənməsi, investisiya axınlarının artması, texnologiya transferi və sosial rifahın yüksəlməsi dayanır. Bununla yanaşı, milli iqtisadi müstəqilliyin qismən məhdudlaşması, iqtisadi asılılığın artması və bərabər olmayan qazanc bölgüsü kimi çətinliklər də mövcuddur.

Ümumilikdə, beynəlxalq iqtisadi münasibətlərdə iqtisadi inteqrasiya qlobalizasiyanın əsas elementlərindən biri olaraq dünya iqtisadiyyatının sabitliyinə, inkişafına və qarşılıqlı asılılıqların güclənməsinə mühüm töhfə verir.

Açar söz: İqtisadi inteqrasiya, Beynəlxalq iqtisadi münasibətlər, Gömrük ittifaqları, Rəqəmsal bazar, İnteqrasiya mexanizmləri

GİRİŞ

İqtisadi inteqrasiya müasir qlobal iqtisadiyyatın mühüm elementinə çevrilmişdir. Qloballaşma şəraitində getdikcə daha çox ölkə öz iqtisadi səylərini birləşdirməyə çalışır. Bu, ticarəti asanlaşdırmağa, iqtisadi artımı gücləndirməyə və əhalinin həyat səviyyəsini yaxşılaşdırmağa kömək edir. Beynəlxalq iqtisadi əlaqələr məhz inteqrasiya prosesləri sayəsində güclənir.

Bir çox ekspertlər hesab edir ki, iqtisadi inteqrasiya təkə iqtisadi siyasət deyil. Bu, daha çox ölkələr arasında maneələri aradan qaldırmağa yönəlmiş inkişaf strategiyasıdır. O, malların, kapitalın, xidmətlərin və əməyin sərbəst hərəkətini təşviq edir. Azad ticarət zonalarından iqtisadi birliklərə qədər müxtəlif inteqrasiya formaları ölkələrə resursları birləşdirməyə və ümumi məqsədlərə nail olmağa imkan verir.

Bu yazıda məqsədim iqtisadi inteqrasiyanın beynəlxalq iqtisadi münasibətlərə necə təsir etdiyini araşdırmaqdır. Mən inteqrasiyanın hansı formalarının mövcud olduğunu, onlarla hansı fayda və çətinliklərin bağlı olduğunu və bunun praktikada özünü necə göstərdiyini göstərməyə çalışacağam. İnteqrasiya mexanizmlərinin necə işlədiyini və bəzi ölkələrin niyə digərlərindən daha çox fayda əldə etdiyini görmək maraqlı olacaq.

1. İqtisadi inteqrasiyanın nəzəri əsasları və formaları

İqtisadi inteqrasiya müxtəlif ölkələrin iqtisadiyyatlarının bir-birinə yaxınlaşması prosesidir. Bu, ticarət maneələrinin azaldılması, gömrük prosedurlarının uyğunlaşdırılması və ya bazarlarda vahid qaydaların yaradılması yolu ilə baş verə bilər. Bütün bunlar ticarəti daha asan və gəlirli edir. İnteqrasiya, ölkələrin təkbaşına bacarıqlarından daha çox birgə işləməklə daha çox şeyə nail ola biləcəyi ideyasına əsaslanır.

İqtisadi inteqrasiyanın bir neçə səviyyəsi və ya forması var. Ən sadə forması azad ticarət zonası hesab olunur. Bu halda ölkələr bir-biri üçün gömrük rüsumlarını ləğv edir, lakin öz xarici tariflərini saxlayırlar. Nümunə olaraq Şimali Amerika Azad Ticarət Sazişini (NAFTA) göstərmək olar. Bu, ölkələr arasında ticarəti asanlaşdırır, lakin iqtisadi siyasətlərin tam koordinasiyasını tələb etmir.

Növbəti səviyyə gömrük ittifaqıdır. Burada ölkələr nəinki birlik daxilində rüsumları ləğv edir, həm də üçüncü ölkələrə münasibətdə vahid gömrük tarifi tətbiq edirlər. Bu koordinasiyanın daha yüksək səviyyəsidir. Avrasiya İqtisadi İttifaqı (Aİİ) belə birliyə misaldır.

Üçüncü səviyyə ümumi bazardır. Burada əmtəə ticarəti ilə yanaşı, işçi qüvvəsinin və kapitalın sərbəst hərəkəti təmin edilir. Bunun üçün ölkələr əmək qanunları, vergilər və maliyyə tənzimləmələri də daxil olmaqla daha bir çox siyasətdə razılığa gəlməlidirlər (5, s. 14).

Sonra iqtisadi birlik gəlir. Bu, artıq demək olar ki, vahid iqtisadiyyatdır, burada tək cə iqtisadi deyil, həm də büdcə, valyuta və sosial siyasətlər əlaqələndirilir. Ən məşhur nümunə Avropa Birliyi, xüsusilə də avrozonadır. Ölkələr ümumi valyutadan, avrodan istifadə edirlər və vahid maliyyə qaydalarına tabedirlər.

Siyasi birlik də var. Bu, artıq tək cə iqtisadiyyatların deyil, həm də siyasi strukturların birləşməsidir. Hələlik belə nümunələr yoxdur, baxmayaraq ki, Avropa İttifaqı bu istiqamətdə qismən irəliləyir.

Niyə ölkələr inteqrasiya birliklərinə qoşulurlar? Cavab sadədir: onlar fayda əldə etmək istəyirlər. Aşağı tariflər idxal və ixracı ucuzlaşdırır. Şirkətlər yeni bazarlara çıxış əldə edirlər. İşçilər daha yaxşı iş şəraiti axtarmaq üçün başqa ölkələrə köçə bilirlər. İnvestorlar daha çox imkan əldə edirlər. Bütün bunlar birlikdə iqtisadi artımı stimullaşdırır.

Ancaq inteqrasiya həmişə asan olmur. Qaydaları, standartları və qaydaları koordinasiya etmək lazımdır. Bəzən bu, ölkələr arasında mübahisələrə səbəb olur. Fərqli iqtisadiyyatlar fərqli sürətlə inkişaf edə bilər. Məsələn, Aİ-də zəngin və kasıb ölkələr arasında tez-tez gərginlik yaranır. Almaniya və Hollandiya büdcə sərtliyi istəyir, Yunanıstan və İtaliya isə dəstəyə ehtiyac duyur. Bu, siyasi həll yollarını tələb edən münaqişələr yaradır.

Üstəlik, inteqrasiya milli suverenliyi təhdid edə bilər. Ölkələr öz iqtisadi siyasətləri üzərində müəyyən nəzarəti itirirlər. Bu, dövlətlər daxilində tənqidlərə səbəb olub. Məsələn, avroskeptiklər Aİ-dən çıxmağı və ya inteqrasiyanı zəiflətməyi müdafiə edirlər. Buna misal olaraq Böyük Britaniyanın Aİ-dən çıxmaq qərarına gəldiyi Brexit-i göstərmək olar. Bu, azadlıq, suverenlik və milli maraqlarla bağlı uzun sürən mübahisələrin nəticəsi idi.

Nəzəri baxımdan iqtisadi inteqrasiya müqayisəli üstünlüklər və miqyas iqtisadiyyatı ideyalarına əsaslanır. Müqayisəli üstünlüklər nəzəriyyəsi izah edir ki, hər bir ölkə ən səmərəli olanı istehsal etməlidir. Ticarət isə ölkələrə ixtisaslaşmağa və zənginləşməyə imkan verir. Ölçək iqtisadiyyatı göstərir ki, böyük bazarlar istehsal xərclərini aşağı salmağa imkan verir. İnteqrasiya məhz bu şəraiti yaradır (10, s. 63).

İnstitusional yanaşma da nəzərdən keçirilə bilər. Burada inteqrasiya proseslərini idarə edən dövlətlərustü strukturların yaradılmasına diqqət yetirilir. Bunlar komissiyalar, parlamentlər, məhkəmələrdir. Onlar dövlətlərin hərəkətlərini əlaqələndirməyə, mübahisələri həll etməyə və standartları təşviq etməyə kömək edir. Bu yanaşma xüsusilə Avropa Komissiyasının və Avropa Parlamentinin mühüm rol oynadığı Aİ-də inkişaf etdirilmişdir.

Beləliklə, iqtisadi inteqrasiya həm iqtisadi, həm də siyasi ölçüyə malikdir. Bu, ölkələr arasında etimad, əlaqələndirilmiş siyasət və bəzən bəzi milli nəzarətdən imtina etmək istəyi tələb edir. Bunun müqabilində ölkələr daha böyük bazara çıxış, davamlı inkişaf və artan beynəlxalq təsir əldə edirlər.

ƏSAS HİSSƏ

BEYNƏLXALQ İQTİSADI İNTEQRASIYANIN MEXANİZMLƏRİ VƏ İNSTİTUSİONAL ÇƏRÇİVƏSİ

Müasir dünyada iqtisadi inteqrasiya aydın mexanizmlər və sabit institutlar olmadan mümkün deyil. Onlar ölkələr arasında əməkdaşlığın necə işləyəcəyini müəyyən edənlərdir. İnteqrasiyanın kağız üzərində qalmamasını təmin etmək üçün razılaşmaların icrasına nəzarət etmək üçün qaydalar, prosedurlar və orqanlar lazımdır.

Birinci və bəlkə də ən mühüm mexanizm beynəlxalq müqavilədir. Bu, inteqrasiyanın qurulduğu hüquqi bazadır. Bu cür müqavilələr ticarət, kapitalın hərəkəti, miqrasiya, vergitutma və digər mühüm aspektləri müəyyən edir. Buna misal olaraq Avropa Birliyinin əsasını qoyan və ümumi valyutanın dövriyyəyə buraxılmasına səbəb olan Maastrixt müqaviləsini göstərmək olar. Belə bir müqavilə olmasaydı, avrozonanı yaratmaq mümkün olmazdı (3, s. 99).

İkinci mühüm element dövlətlərustü idarəetmə orqanlarıdır. Bunlar Avropa Komissiyası, Avropa Mərkəzi Bankı və Aİ-nin Ədalət Məhkəməsi kimi strukturlardır. Onların real səlahiyyətləri var və bütün üzv ölkələr üçün məcburi olan qərarlar qəbul edə bilirlər. Onlar qaydaları tətbiq edir, mübahisələri həll edir və siyasətləri əlaqələndirirlər. Həqiqi inteqrasiyanı sadə ticarətdən fərqləndirən budur. Bu cür orqanlar Aİ-də olduğu kimi güclü və müstəqil ola bilər və ya Aİİ-də olduğu kimi daha çox məsləhətçi ola bilər.

İqtisadi siyasətin əlaqələndirilməsi mexanizmləri də mühüm rol oynayır. İnteqrasiya birliyinə daxil olan ölkələr büdcə, vergi və sosial xərclər barədə razılığa gəlməlidirlər. Məsələn, Aİ-nin büdcə kəsirlərini və dövlət borcunun səviyyəsini məhdudlaşdıran Sabitlik və İnkişaf Paktı var. Bu, bir ölkənin bütün zonanın sabitliyini pozmasının qarşısını almaq üçün lazımdır. Digər mexanizm standartların uyğunlaşdırılmasıdır. Malların və xidmətlərin sərbəst hərəkət etməsi üçün onlar ümumi standartlara uyğun olmalıdır. Bu keyfiyyət, təhlükəsizlik, qablaşdırma, etikətləmə ilə bağlıdır. Bu olmasaydı, ticarət çətin olardı. Buna görə də ölkələr tez-tez ümumi texniki qaydalar qəbul edirlər. Bu, təkə müəssisələrə deyil, həm də təhlükəsiz və sınaqdan keçmiş məhsullar alan istehlakçılara kömək edir. Maliyyə dəstəyi mexanizmləri heç də az əhəmiyyət kəsb etmir. İnteqrasiya birliklərində tez-tez inkişaf etməkdə olan regionlara kömək edən fondlar yaradılır. Bu, ölkələr arasında bərabərsizliyi azaldır. Aİ-nin Avropa Regional İnkişaf Fondu var. EAEU da uyğunlaşma mexanizmlərini müzakirə edir. Bu cür dəstək inam və siyasi sabitliyin qorunması üçün vacibdir (7, s. 46).

Beynəlxalq maliyyə institutlarının da rolunu qeyd etmək lazımdır. Dünya Bankı, Beynəlxalq Valyuta Fondu, Ümumdünya Ticarət Təşkilatı - bunların hamısı konkret inteqrasiya birliklərinin tərkib hissəsi olmayan, lakin təsir gücünə

malik strukturlardır. Ümumi qaydalar yaradırlar, tövsiyələr verirlər, kreditlər təklif edirlər. Bəzi hallarda onlar ölkələr arasında mübahisələrdə vasitəçi rolunu oynayırlar.

Siyasi iradə olarsa inteqrasiya mexanizmləri daha yaxşı işləyir. Ölkələr güzəştə getməyə hazır olmalıdır. Bu, böhran dövründə xüsusilə vacibdir. Məsələn, Aİ-nin borc böhranı zamanı ölkələr Yunanıstanı xilas etmək üçün addımlar atdılar, baxmayaraq ki, bu mübahisəli idi. Avropa Mərkəzi Bankının dəstəyi və əlaqələndirilmiş addımlar avrozonanın parçalanmasının qarşısını almağa kömək etdi. Bu mexanizmlərin praktikada necə işlədiyinə bir nümunədir.

Amma çətinliklər də var. Çox vaxt ölkələr öz suverenliklərinin bir hissəsini millətlərustü orqanlara verməkdən çəkinirlər. Bu inteqrasiyanı ləngidə bilər. Bəzi dövlətlər formal olaraq qaydalara əməl edirlər, amma reallıqda özlərinə məxsus şəkildə hərəkət etməkdə davam edirlər. Bu, ikili standartlar yaradır. Qurumların effektivliyi ilə bağlı problem də var. Həddindən artıq bürokratik və ya siyasi qərarlardan asılı olsalar, etibarlarını itirə bilərlər (8, s. 72).

Bəzi hallarda mexanizmlər zəif işləyir. Məsələn, EAEU-da tez-tez Rusiya ilə digər ölkələr arasında tariflər və ya texniki standartlarla bağlı mübahisələr yaranır. Belə münaqişələri tez həll etməyə qadir güclü arbitraj orqanı yoxdur. Bu, inteqrasiyanın effektivliyini və ona inamı azaldır. Ona görə də təkcə qurumların yaradılması deyil, həm də onların faktiki fəaliyyətinin təmin edilməsi vacibdir (9, s. 124). Belə nəticəyə gəlmək olar ki, inkişaf etmiş mexanizmlər və institutlar olmadan uğurlu inteqrasiyanı təmin etmək mümkün deyil. Güclü strukturlar, aydın qaydalar və qarşılıqlı etimad təməldir. İnteqrasiya təkcə iqtisadi layihə ola bilməz. Bu, siyasi yetkinlik, koordinasiyaya hazır olmaq və davamlı idarəetmə tələb edir. Belə mexanizmlərin işlədiyi yerdə - Aİ-də olduğu kimi - inteqrasiya sabit və uzunmüddətli nəticələr verir.

İQTİSADI İNTEQRASIYANIN ÜSTÜNLÜKLƏRİ, ÇƏTİNLİKLƏRİ VƏ PERSPEKTİVLƏRİ

İqtisadi inteqrasiya ölkələr üçün çoxlu imkanlar açır. Ölkələr ümumi iqtisadi məkanda birləşdikdə daha böyük bazarlara, yeni investisiyalara, texnologiyalara və beynəlxalq səhnədə daha güclü mövqeyə çıxış əldə edirlər. Lakin bununla yanaşı, aradan qaldırmaq həmişə asan olmayan çətinliklər də gəlir.

İnteqrasiyanın əsas üstünlüklərindən biri ticarətin artmasıdır. Tariflərin və digər maneələrin aradan qaldırılması ölkələrə mal və xidmətlərin daha asan mübadiləsinə imkan verir. Bu, daha çox rəqabət deməkdir, yəni daha keyfiyyətli məhsullar və istehlakçılar üçün aşağı qiymətlər deməkdir. Şirkətlər istehsallarını genişləndirə, yeni bazarlara çıxır və qlobal miqyasda daha rəqabətli ola bilərlər.

İkinci mühüm üstünlük investisiya cəlb etməkdir. Xarici investorlar sabit qaydaların, böyük bazarların və digər ölkələrə çıxışın mövcud olduğu regionlara

investisiya qoymağa üstünlük verirlər. İnteqrasiya birlikləri məhz belə bir mühit yaradır. Bu, xüsusilə əvvəllər kapitalla məhdud çıxışdan əziyyət çəkən ölkələrdə iqtisadi artıma təkan verir.

Bundan əlavə, inteqrasiya texnologiya və biliklərin ötürülməsini asanlaşdırır. Birgə layihələr, akademik proqramlar, transmilli şirkətlər və mütəxəssislərin mübadiləsi ən yaxşı təcrübələrin yayılmasına kömək edir. Bu, istehsal və təhsil sistemlərini modernləşdirməli olan inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün xüsusilə vacibdir (11, s. 14).

Digər fayda isə siyasi təsirin artmasıdır. Ölkələr vahid blok kimi çıxış etdikdə, beynəlxalq təşkilatlarda öz maraqlarını irəli sürmək şansları daha yüksək olur. Məsələn, Aİ qlobal siyasətdə mühüm rol oynayır, baxmayaraq ki, hər bir ölkə ayrı-ayrılıqda belə təsirə malik olmaz.

Bununla belə, faydalarla yanaşı, ciddi problemlər də gəlir. Birincisi, qeyri-bərabər inkişafdır. İnteqrasiya birliyi daxilində həm zəngin, həm də kasıb ölkələr ola bilər. Sonuncular bəzən daha çox inkişaf etmiş iqtisadiyyatlarla rəqabət apara bilmədiklərinə görə uduzurlar. Bu gərginliyə səbəb olur. Məsələn, Aİ-də Şimal və Cənub, Qərb və Şərq arasında ciddi fərqlər var.

İkincisi, ölkələr öz siyasətləri üzərində müəyyən nəzarəti itirirlər. Bu, büdcə, pul və vergi sahələrinə aiddir. Avro zonası kimi ümumi valyutanın döviyyəyə buraxılması ciddi nizam-intizam tələb edir. Hər ölkə belə qaydalara əməl etməyə hazır deyil. Bəzən bu, daxili narazılığa səbəb olur. İnsanlar hiss edirlər ki, onların maraqları nəzərə alınmadan hardasa uzaqda qərarlar verilir.

Bundan əlavə, sosial risklər var. Məsələn, işçi qüvvəsinin sərbəst hərəkəti miqrasiya dalğalarına səbəb ola bilər ki, bu da bəzən yerli əhali arasında narazılığa səbəb olur. Bu, millətçi hisslərin artmasına və inteqrasiya ideyasının tənqidinə səbəb olur. Bu, Böyük Britaniyada baş verən hadisədir, burada Brexit-in səbəblərindən biri məhz miqrasiya ilə bağlı narahatlıqlar idi.

İnteqrasiya həm də xarici çətinliklərlə üzləşir. Qlobal böhranlar, pandemiyalar, hərbi münaqişələr və sanksiyalar inteqrasiya mexanizmlərinin işini poza bilər. Buna misal olaraq, hətta Aİ kimi sabit birliklərin də zəifliyini nümayiş etdirən COVID-19 pandemiyası göstərilə bilər. Böhran dövründə ölkələr tez-tez milli tədbirlərə qayıdırlar ki, bu da inteqrasiya ideyasını şübhə altına alır.

Nəhayət, gələcək haqqında danışmağa dəyər. İqtisadi inteqrasiya inkişaf etməyə davam edəcəkmi? Cavab dünyanın müxtəlif bölgələrində fərqli ola bilər. Avropada inteqrasiya yüksək yetkinlik dərəcəsinə çatıb, lakin yorğunluqla üz-üzədir. Siyasi və infrastruktur problemləri qalmasına baxmayaraq, Asiya və Afrikada regional əməkdaşlığa maraq artır (12, s. 177).

Gələcək inkişafın əsas istiqamətlərindən biri rəqəmsal inteqrasiyadır. Bu, e-ticarət, rəqəmsal valyutalar və məlumatların qorunması sahəsində ümumi platformaların, birgə standartların yaradılmasıdır. Aİ artıq rəqəmsal bazar

ideyasını təbliğ edir. Bu cür təşəbbüslər, xüsusən artan texnoloji asılılıq şəraitində inteqrasiyanın yeni mərhələsinə çevrilə bilər.

Digər istiqamət “yaşıl” iqtisadiyyata əsaslanan davamlı inteqrasiya ola bilər. Birgə ekoloji layihələr, enerji koordinasiyası, iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə – bütün bunlar ölkələri yeni formatlarda birləşdirə bilər. AI artıq Yaşıl Sövdələşməni fəal şəkildə təşviq edir və digər regionlar da onu izləyə bilər.

İnteqrasiya proseslərində vətəndaşların iştirakı da vacibdir. İctimai dəstək olmasa, inteqrasiya daimi müqavimətlə üzləşəcək. Ona görə də maarifləndirici proqramlara, məlumat kampaniyalarına və gənclərin mübadiləsinə ehtiyac var. Bu, birlik və ümumi məqsədlər hissi yaradır. Bu, gələcək nəsillər üçün xüsusilə vacibdir.

Deməli, iqtisadi inteqrasiya təkcə iqtisadiyyatla bağlı deyil. Söhbət etimad, əməkdaşlıq, davamlılıq və ümumi gələcək haqqındadır. Bunun üçün səy, kompromis və dəyişməyə hazır olmaq lazımdır. Amma məsuliyyətlə yanaşarsa, inteqrasiya bütün iştirakçılar üçün davamlı və ədalətli inkişaf vasitəsinə çevrilə bilər (6, s. 54).

BEYNƏLXALQ İQTİSADI MÜNASİBƏTLƏR VƏ YENİ İNTEQRASIYA LAYİHƏLƏRİNİN SƏMƏRƏLİLİYİNİN ƏSASLANDIRILMASI

Müasir dövrdə qloballaşma proseslərinin sürətlənməsi, texnologiyaların inkişafı və dövlətlərarası ticarət əlaqələrinin genişlənməsi beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin əsas məzmununu təşkil edir. Bu münasibətlərin ən mühüm istiqamətlərindən biri də iqtisadi inteqrasiyadır. İqtisadi inteqrasiya müxtəlif ölkələrin iqtisadiyyatlarının bir-birinə yaxınlaşması, qarşılıqlı asılılığın güclənməsi, ticarət, investisiya, əmək bazarı və istehsal əlaqələrinin qarşılıqlı şəkildə inteqrasiya olunması deməkdir.

İqtisadi inteqrasiya, ilk növbədə, dövlətlər arasında iqtisadi əməkdaşlığın dərinləşdirilməsi və birgə inkişaf üçün əlverişli mühitin yaradılmasını hədəfləyir. Müxtəlif inteqrasiya formaları mövcuddur: azad ticarət zonaları, gömrük ittifaqları, ümumi bazar, iqtisadi ittifaqlar və tam iqtisadi və monetar birliklər. Bu formalar inteqrasiyanın dərəcəsinə görə fərqlənir. Məsələn, Avropa İttifaqı ən yüksək inteqrasiya səviyyəsini təmsil edir, burada vahid bazar, gömrük məkanı, ümumi valyuta və iqtisadi siyasət uzlaşdırılması mövcuddur.

İqtisadi inteqrasiyanın başlıca məqsədləri ölkələr arasında ticarət maneələrinin aradan qaldırılması, bazarların genişləndirilməsi, istehsalın səmərəliliyinin artırılması, investisiyaların cəlbi və texnoloji tərəqqinin təşviqidir. Bu proses ölkələr üçün həm imkanlar, həm də risklər yaradır. Müsbət tərəflərə daha geniş bazarlara çıxış, əmək bölgüsünün dərinləşməsi, kapital axınının artması, istehlakçılar üçün məhsul bolluğu və daha ucuz qiymətlər daxildir. Mənfə

tərəflər isə bəzi yerli istehsal sahələrinin rəqabətə davam gətirməyərək zəifləməsi, iqtisadi asılılığın artması və milli iqtisadi siyasətdə müəyyən məhdudiyətlərin yaranmasıdır (2, s. 55).

Dünya təcrübəsi göstərir ki, iqtisadi inteqrasiya regional inkişafı sürətləndirir və beynəlxalq əməkdaşlığı gücləndirir. Avropa İttifaqı, Şimali Amerika Azad Ticarət Müqaviləsi (NAFTA/USMCA), Asiya-Sakit Okean İqtisadi Əməkdaşlığı (APEC), Avrasiya İqtisadi İttifaqı kimi təşkilatlar bunun bariz nümunəsidir. Bu birliklər vasitəsilə ölkələr iqtisadi imkanlarını birləşdirir, birgə layihələr həyata keçirir və qlobal iqtisadiyyatda daha güclü mövqeyə sahib olurlar.

Azərbaycan üçün də iqtisadi inteqrasiya mühüm strateji əhəmiyyət daşıyır. Ölkəmiz Avropa, Asiya və Yaxın Şərq arasında körpü rolunu oynayır, həm Şərq-Qərb, həm də Şimal-Cənub dəhlizlərində iştirak edir. Azərbaycanın müxtəlif regional və beynəlxalq təşkilatlarda – Qoşulmama Hərəkatı, İƏT, MDB, Avrasiya məkanında iqtisadi əməkdaşlıq layihələrində iştirakı ölkənin xarici iqtisadi əlaqələrinin möhkəmlənməsinə və iqtisadi inkişafına təkan verir (10, s. 122).

Nəticə etibarilə, iqtisadi inteqrasiya beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin əsas istiqamətlərindən biri olmaqla, dövlətlərin iqtisadi potensialının reallaşdırılmasında, iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsində və qlobal rəqabətə davamlılığın artırılmasında mühüm rol oynayır. Bu prosesdən səmərəli istifadə edən ölkələr uzunmüddətli inkişaf yolunda daha dayanıqlı mövqeyə sahib olurlar.

YENİ İQTİSADI ŞƏRAİTDƏ BİM-İN UZUNMÜDDƏTLİ PERSPEKTİVLƏRİNİN ƏSASLANDIRILMASI

Müasir dünya iqtisadiyyatının əsas xüsusiyyətlərindən biri dövlətlər arasında qarşılıqlı asılılığın artması və iqtisadi fəaliyyətlərin qlobal miqyasda bir-birinə bağlanmasıdır. Bu qarşılıqlı bağlılığın ən mühüm ifadə formalarından biri iqtisadi inteqrasiyadır (12, s. 50). İqtisadi inteqrasiya təkcə ticarət dövriyyəsinin artması deyil, həm də istehsal, maliyyə, texnologiya, əmək bazarı və xidmət sektorlarının müxtəlif ölkələr arasında bir-birinə yaxınlaşması, vahid sistem daxilində fəaliyyət göstərməsi deməkdir.

İqtisadi inteqrasiyanın mərhələləri

İqtisadi inteqrasiya müxtəlif pillələrdən ibarət olur. Əvvəlcə ölkələr arasında azad ticarət zonaları yaradılır. Burada malların qarşılıqlı idxal-ixracında gömrük rüsumları aradan qaldırılır. Növbəti mərhələ gömrük ittifaqlarıdır – burada iştirakçı ölkələr üçüncü dövlətlərə qarşı vahid gömrük siyasəti aparır. Daha yüksək mərhələ ümumi bazardır: mal, xidmət, kapital və əmək resurslarının sərbəst hərəkəti təmin olunur. İqtisadi ittifaq mərhələsində isə üzv ölkələr vahid

iqtisadi siyasət yürüdür, tam iqtisadi və monetar birlikdə isə vahid valyuta və ümumi fiskal-monetar idarəetmə sistemi tətbiq olunur.

İqtisadi inteqrasiyanın üstünlüklərini xüsusilə də, milli iqtisadiyyatlar üçün səmərəliliyini əsaslandırmaq zəruriliyinə görə seçilmiş olur. İqtisadi inteqrasiya dövlətlərə çoxsaylı üstünlüklər gətirir:

- Bazarların genişlənməsi: İstehsalçılar daha böyük bazara çıxış əldə edir, bu da məhsulun maya dəyərini azaldır.

- Rəqabət qabiliyyətinin artması: Rəqabət gücləndikcə məhsulun keyfiyyəti yüksəlir, qiymətlər isə aşağı düşür.

- İntestisiya axınlarının artması: Xarici kapital inteqrasiya olunmuş bazarlara daha çox maraq göstərir.

- Texnoloji tərəqqi: Ölkələr arasında elmi-texniki biliklərin mübadiləsi sürətlənir.

- İqtisadi təhlükəsizlik: Birgə bazarlar dövlətlərin qlobal iqtisadi şoklara qarşı müqavimətini artırır (6, s. 44).

İqtisadi inteqrasiyanın çətinlikləri və risklərini də nəzərə almaqla, daha etibarlı iqtisadi islahatlar diqqətdə saxlamaq gərəklidir. Bununla yanaşı, inteqrasiya müəyyən çətinliklər də yarada bilər. Yerli istehsalçılar xarici rəqabətə tab gətirmədikdə işsizlik arta bilər. Kiçik iqtisadiyyatlı ölkələr iri dövlətlərə iqtisadi asılılıq riski ilə üzləşə bilər. Eyni zamanda, vahid iqtisadi siyasət ölkələrin milli maraqlarına hər zaman uyğun gəlmir və müstəqil qərar vermə imkanlarını məhdudlaşdırır.

Regional inteqrasiya nümunələrinə diqqət etdikdə aydın olur ki, bu, hər şeydən əvvəl yeni iqtisadi perspektivlər üçün daha mütərəqqi yanaşmalar tələb etməkdədir. Dünya praktikasında müxtəlif regional inteqrasiya nümunələri mövcuddur.

- Avropa İttifaqı – inteqrasiyanın ən yüksək səviyyəsini təmsil edir. Burada vahid valyuta – avro, ümumi gömrük məkanı və vahid iqtisadi siyasət mövcuddur;

- USMCA (keçmiş NAFTA) – ABŞ, Kanada və Meksikanı əhatə edir, əsasən azad ticarət və istehsal zəncirlərinin qurulması üzərində qurulub;

- Avrasiya İqtisadi İttifaqı – MDB ölkələri arasında iqtisadi əməkdaşlığı gücləndirməyi hədəfləyir;

- ASEAN və APEC – Asiya-Sakit okean regionunda iqtisadi əməkdaşlığın dərinləşdirilməsinə xidmət edir (6, s. 109).

Azərbaycanın inteqrasiya siyasəti isə bu yöndə xüsusilə əhəmiyyətliyinə görə seçilmiş olur.

Azərbaycan beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyanı inkişaf strategiyasının mühüm hissəsi kimi qəbul edir. Ölkəmizin coğrafi mövqeyi – Avropa ilə Asiya arasında yerləşməsi – Azərbaycanı təbii tranzit və logistika mərkəzinə çevirir. Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu, Şimal-Cənub və Şərq-Qərb dəhlizləri, həmçinin Zəngəzur

dəhlizi layihəsi Azərbaycanın regional inteqrasiyada rolunu gücləndirir. Bundan əlavə, Azərbaycan enerji layihələri (Bakı-Tbilisi-Ceyhan, Cənub Qaz Dəhlizi) vasitəsilə həm Avropanın enerji təhlükəsizliyinə töhfə verir, həm də özünün beynəlxalq iqtisadi nüfuzunu möhkəmləndirir.

NƏTİCƏ

İqtisadi inteqrasiya müasir beynəlxalq iqtisadiyyatın ən güclü alətlərindən biridir. O, ölkələri birləşdirir, ümumi bazarlar yaradır, inkişaf və böyümə şansı verir. Biz gördük ki, inteqrasiya azad ticarət zonasından iqtisadi və hətta qismən siyasi birliyə qədər müxtəlif formalarda olur. Hər bir forma müxtəlif dərəcədə razılaşma və güzəştə getmək istəyi tələb edir.

Hansı mexanizmlərin və institutların inteqrasiyanı mümkün etdiyini də nəzərdən keçirdik. Bunlara beynəlxalq müqavilələr, dövlətlərustü qurumlar, ümumi standartlar və dəstək fondları daxildir. Bütün bunlar yalnız siyasi iradə və qarşılıqlı etimad olduqda işləyir. Lakin bunu etdikdə ölkələr çox böyük fayda əldə edirlər: artan ticarət, investisiya, texnologiya və daha güclü beynəlxalq rol.

Eyni zamanda inteqrasiya risklər daşıyır. Buraya qeyri-bərabər inkişaf, milli suverenliyin bir hissəsinin itirilməsi və sosial gərginlik daxildir. Üstəlik, xarici dünya bir yerdə dayanmır. Böhranlar, pandemiyalar, münaqişələr - bütün bunlar inteqrasiya proseslərinin sabitliyinə təsir edir. Buna görə də uğur təkə iqtisadi hesablamalardan deyil, həm də uyğunlaşmaq və birlikdə hərəkət etmək bacarığından asılıdır. İnteqrasiyanın gələcəyi ölkələrin yeni çağırışlara necə reaksiya verəcəyindən asılı olacaq. Əgər onlar əlaqələndirilmiş, çevik və ədalətli qarşılıqlı fəaliyyət modeli qura bilsələr, inteqrasiya dayanıqlı inkişafın əsasına çevriləcək. Əgər münaqişələr, inamsızlıq və təcrid üstünlük təşkil edərsə, biz təcrid vəziyyətinə qayıdış görə bilərik. Hər şey birlikdə edəcəyimiz seçimdən asılı olacaq.

İstifadə olunan ədəbiyyat: Azərbaycan dilində:

1. Cəfərli, C. (2016). Azərbaycanın iqtisadi inteqrasiya siyasətində enerji və tranzit. UNEC Elmi Əsərlər Toplusu, (1), 44–51.
https://unec.edu.az/application/uploads/2016/03/ceferli_cefer.pdf
2. Mahmudova, L. F., & Osmanov, İ. O. (2019). Ölkənin iqtisadi inkişaf prosesində beynəlxalq inteqrasiya əlaqələrinin rolu. Sumqayıt Dövlət Universitetinin Elmi Xəbərləri, 3(17), 84–90.
[http://anl.az/down/meqale/sdu_elm_xeber/2019/01/735503\(meqale\).pdf](http://anl.az/down/meqale/sdu_elm_xeber/2019/01/735503(meqale).pdf)

İngilis dilində:

3. Baldwin, R., & Wyplosz, C. (2019). *The economics of European integration* (6th ed.). London: McGraw-Hill Education.
4. Costinot, A., & Donaldson, D. (2016). How large are the gains from economic integration? Theory and evidence from U.S. agriculture, 1880–1997 (NBER Working Paper No. 22946). National Bureau of Economic Research. <https://www.nber.org/papers/w22946>
5. European Commission. (2023). Single market and economic integration. <https://commission.europa.eu>
6. Forslid, R., & Ottaviano, G. I. P. (2003). An analytically solvable core–periphery model. *Journal of Economic Geography*, 3(3), 229–240. <https://doi.org/10.1093/jeg/3.3.229>
7. Hoekman, B., & Kostecki, M. (2021). *The political economy of the world trading system* (4th ed.). Oxford: Oxford University Press.
8. Investopedia. (n.d.). Economic integration. Investopedia. <https://www.investopedia.com/terms/e/economic-integration.asp>
9. Karakaya, E. (2002). Economic integration: An overview of theoretical and empirical literature. <https://www.researchgate.net/publication/237636907>
10. Rivera-Batiz, F., & Romer, P. (1991). Economic integration and endogenous growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 106(2), 531–555. <https://doi.org/10.2307/2937946>
11. Sapir, A. (2011). European integration at the crossroads: A review essay on the 50th anniversary of Bela Balassa’s theory of economic integration. *Journal of Economic Literature*, 49(4), 1200–1229. <https://doi.org/10.1257/jel.49.4.1200>
12. World Bank. (2020). *World development report 2020: Trading for development in the age of global value chains*. <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2020>
13. WTO (World Trade Organization). (2021). *World Trade Report 2021: Economic resilience and trade*. https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/wtr21_e/wtr21_e.pdf

Gulieva Fizza

**"ECONOMIC INTEGRATION IN INTERNATIONAL
ECONOMIC RELATIONS"**

Summary

This article provides a comprehensive analysis of the impact of economic integration on international economic relations. The author examines the forms, theoretical foundations, and institutional mechanisms of economic integration,

and analyzes the opportunities it creates for countries and the challenges it faces. The advantages of integration in terms of trade, investment, technology exchange, and political influence are emphasized. At the same time, risks such as losses of sovereignty, social, and regional inequalities are also noted. Finally, it is predicted that digital and ecological integration will be one of the main directions in the future. In international economic relations, economic integration is an important process that deepens mutual cooperation between countries and coordinates their economic activities more effectively. Integration is manifested by the elimination of trade barriers, reduction of customs duties, creation of free trade zones, formation of single markets and harmonization of economic policies. This process creates conditions for the free movement of goods, services, capital and labor between countries, stimulates economic growth and increases competitiveness.

At the same time, economic integration takes place on a regional and global scale. Organizations such as the European Union, the North American Free Trade Agreement (NAFTA/USMCA), and the Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC) are successful examples of integration. The main advantages of integration include market expansion, increased investment flows, technology transfer and increased social welfare. However, there are also difficulties such as partial limitation of national economic independence, increased economic dependence and unequal distribution of income.

In general, economic integration in international economic relations, as one of the main elements of globalization, makes a significant contribution to the stability and development of the world economy and the strengthening of interdependencies.

Keywords: Economic integration, International economic relations, Customs unions, Digital market, Integration mechanisms

Гулиева Физз Эльшад кызы

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ИНТЕГРАЦИЯ В МЕЖДУНАРОДНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЯХ

Аннотация

В данной статье представлен комплексный анализ влияния экономической интеграции на международные экономические отношения. Автор рассматривает формы, теоретические основы и институциональные механизмы экономической интеграции, анализирует возможности, которые она создает для стран, и возникающие при этом проблемы. Подчеркиваются преимущества интеграции с точки зрения торговли, инвестиций, обмена

технологиями и политического влияния. В то же время отмечаются такие риски, как потеря суверенитета, социальное и региональное неравенство. В заключение прогнозируется, что цифровая и экологическая интеграция станет одним из основных направлений развития в будущем.

В международных экономических отношениях экономическая интеграция является важным процессом, углубляющим взаимное сотрудничество между странами и повышающим эффективность координации их экономической деятельности. Интеграция проявляется в устранении торговых барьеров, снижении таможенных пошлин, создании зон свободной торговли, формировании единых рынков и гармонизации экономической политики. Этот процесс создает условия для свободного перемещения товаров, услуг, капитала и рабочей силы между странами, стимулирует экономический рост и повышает конкурентоспособность.

При этом экономическая интеграция осуществляется как в региональном, так и в глобальном масштабе. Такие организации, как Европейский союз, Североамериканское соглашение о свободной торговле (НАФТА/USMCA) и Азиатско-Тихоокеанское экономическое сотрудничество (АТЭС), являются успешными примерами интеграции. К основным преимуществам интеграции относятся расширение рынка, увеличение инвестиционных потоков, трансфер технологий и повышение уровня общественного благосостояния. Однако существуют и такие трудности, как частичное ограничение национальной экономической независимости, рост экономической зависимости и неравномерное распределение доходов. В целом экономическая интеграция в международных экономических отношениях, являясь одним из основных элементов глобализации, вносит существенный вклад в стабильность и развитие мировой экономики, укрепление взаимозависимостей.

Ключевые слова: Экономическая интеграция, Международные экономические отношения, Таможенные союзы, Цифровой рынок, Интеграционные механизмы

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 10.08.2025

Çapa qəbul olunma tarixi: 02.10.2025

Rəyçi: Müslüm Cabbarzadə

İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur